

KIRIM TATAR ATASÖZLERİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ATASÖZLERİ ARASINDA KAVRAMSAL BİR KARŞILAŞTIRMA*

A Conceptual Comparison Between Crimean Tatar Proverbs and Turkey's Turkish Proverbs

Muna Yüceol ÖZEZEN**

Özet: Atasözleri, bir toplumun düşünüş biçimi, yaşamı ve dünyayı algılayışının tarihsel dönemlerden başlayarak kolaylıkla izlenebildiği önemli kalıp söyleyişlerdir ve bütün kalıp söyleyişler gibi bir toplumun kültürel birikimidir. Daha önce Türkiye Türkçesi atasözleri üzerine kavramsal bir çalışma yapmış ve Türkiye Türkleriyle ilgili bu yönde birtakım bulgular elde etmiştik. Bu bildiriyle kavram oluşturma, anlamlandırma biçimleri bakımından Türkiye Türkleri ile Kırım Tatarlarının benzeyen ve ayrılan yanlarına yönelik elde ettiğimiz bulgularımızı sıralayarak ortak geçmişin izlerini süreceğiz.

Anahtar Sözcükler: Kalıp söyleyiş, atasözü, kavramlaştırma, Kırım Tatarcası.

Abstract: Proverbs are significant institutionalized expressions that can be easily tracked starting from historical periods and that are reflections of how a community lives, thinks of, and perceives the world, and are cultural accumulation of a community just as in cliches. Previously a conceptual study on Turkey Turkish proverbs was carried out and some findings regarding that study were obtained. This study aims to scrutinize differences and similarities in proverbs of Turkey Turkish and Crimean Tatar in terms of conceptualization and signification.

Keywords: Institutionalized expressions, proverb, conceptualization, Crimean Tatar.

1. Giriş:

Bütün kalıp söyleyişler gibi, atasözleri de bir toplumun kültürel birikimidir. Bu bakımdan atasözleri, bir toplumun düşünüş biçiminin, yaşamı ve dünyayı algılayışının tarihsel dönemlerden başlayarak izlenebildiği dilsel üretimler olarak son derece önemlidir. Doğal olarak, bu üretimler o topluma uzak veya akraba herhangi bir toplumla düşünüş ve kavrayış benzerliklerinin veya söz konusu toplumlardan düşünüş ve kavrayış farklarının ortaya konmasında da önemli birer

* Bu makale, 16- 23 Ağustos 2006 tarihinde Kırım (Ukrayna)'da düzenlenen II. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumunda sunulan aynı başlıklı bildirin genişletilmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr.-, Çukurova Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

malzeme durumundadır. Bütün bu kavrayış ve anlam verme benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konması ise evrensel dilbilgisinin temel ilkelerinin belirlenmesi sürecine katkı sağlar. Biz, bu çalışmanın sınırları içinde, Dobruca'daki Kırım Tatar atasözleri ile Türkiye Türkçesi atasözlerini, içerdikleri dünya görüşü ve kavramlaştırma süreçleri bakımından ele aldık. Dobruca'daki Kırım Tatar atasözleri ile ilgili olarak Müstecib Ülküsal'ın *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler* (Türk Dil Kurumu Yayınları: 306, Ankara 1970) adlı çalışmasından elde ettiğimiz bulguları, daha önce Türkiye Türkçesi atasözleri üzerine yaptığımız "Türkiye Türkçesi atasözlerindeki değişkenlerin eşdeğerliliği" (*Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 14 S. 12, ss. 403- 415) adlı çalışmada elde ettiğimiz bulgularla karşılaştırdık. Türkiye Türkçesi atasözlerinde "eşdeğerlilik" dışında kalan kavramlaştırma görünümleri için Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2* (Genişletilmiş 5. Baskı İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1989) adlı çalışmasından serbest tarama yöntemiyle örnekler belirledik. Böylelikle, kavram oluşturma ve anlamlandırma biçimleri bakımından Türkiye Türkçesi ile Kırım Türkçesinin benzeyen ve ayrılan yanları konusunda genel bir fikir verebilmeyi amaçladık.

Kırım Türkçesinde "atalar sözü" (Kırım Türkçesinde "kartlarsözü" de denir (Üküsal, 1970: 7).) ile "aytm"ın birbirine yakın ancak farklı kalıplar olduğu bilinmektedir. "Ata sözleri konkret, dolu, tam bir fikre sahip cümlelerdir. Onlarda fikir, umumi ve derin manalı olur, tamamlanan fikir beyan edilir. Aytımlar ise tam oluşmamış, bitmemiş fikri ifade ederler." (TDTEA, 1999: 52). Biz söz konusu karşılaştırmayı yaparken, Müstecib Ülküsal'ın derlediği atasözlerini, "atasözü" veya "aytm" olup olmadıklarını sorgulamadan inceledik; bu konuda yazarın tercihlerine bağlı kaldık.

2. Kavramlaştırma Süreçleri:

Doğaldır ki diğer bütün kalıp söyleyişler ve hatta bütün dilsel üretimler gibi, atasözlerinin her birinde de dünya bilgisi birikimi yatar. Ancak, bunların her birini bu açıdan ve bütünlüklü incelemek çalışmamızın sınırlarını aşacağından, biz M. Ülküsal'ın derlediği atasözlerinin özellikle 112'sine odaklandık. Kırım Tatarlarının dünyayı algılama ve kavrama biçimleri ile ilgili belirlemeler yapabilmek için söz konusu atasözlerini, kavramlaştırmada etkili olan "eşdeğerlilik", "zıtlık" süreçleri ve "seçilmiş ögeler" bakımından inceledik (Atasözlerinin Türkiye Türkçesi karşılıkları tırnak içinde (" ") ve eğik yazıyla verilmiştir. Eşdeğerlik ve zıtlık ise sırasıyla "≡" ve "≠" işaretleriyle gösterilmiştir.). Buna göre:

2.1 Eşdeğerlik:

*Adamga tayanma ölür, duvarga tayanma cıgılır. "Adama (insana) dayanma ölür, duvara dayanma yıkılır." adam ≡ duvar

*Akşamdan soñ cürgenni ya it kabar, ya aş. “Akşamdan sonra gezeni ya it kapar ya aç (kişi).” it ≡ aş

*Amelsnz âlim cemñşnz terekke uşar. “Amelsiz alim, yemişsiz ağaca benzer.” amel ≡ cemñş, âlim ≡ terek, amelsiz âlim ≡ cemñşîz terek

*Ar insanga, yar civanga caraşır. “Ar insana, yar civana (yiğite) yakışır.” ar ≡ yar, insan ≡ civan

*Ar kuzden, kâr cüzden belln bolur. “Ar gözden, kar yüzden belli olur.” ar ≡ kâr, kuz ≡ cüz

*Aru knynm boy östürer, aru aş akıl östürer. “Güzel giyim boylu gösteriri, iyi aş akli büyüdür.” aru knynm ≡ aru aş, boy ≡ akıl

*Asil azmaz, kemah tozmaz. “Asil (kişi) azmaz, kemah (kumaşı) eskimez.” asil ≡ kemah (kumaşı)

*Aşka kazan astırma, tonganga od caktırma. “Aça kazan astırma, üşüylene odun yaktırma.” aş ≡ tongan

*At barlıdan kız carlıdan. “At varlıklıdan, kız yoksuldan.” / *At alsan avuluman, kız alsan uruvuman. “At alırsan avulu (cinsi) ile, kız alırsan soyu (asaleti) ile.” / *Atın aruvu arkanda, kızın aruvu Tarhan’da bolur. “Atın iyisi (ayağından uzun iple bağlanmış olarak) kazıkta, kızın iyisi Tarhan’da olur.” at ≡ kız

*Atka arpa, cngntke sorpa. “Ata arpa, yiğide et suyu” / *At ölür meydan kalır, cngnt ölür şan kalır. “At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.” at ≡ cngnt

*At mnngenniñ kürk kiygenññ. “At binenin, kürk giyenin.” / *At mnnmegen at mnnse şaba şaba öttürür; ton kiymegen ton kiyse kaga kaga tozdurur. “Ata binmeyen ata binse koştura koştura öldürür; kürk giymeyen kürk giyse silke silke eskitir.” at ≡ kürk / ton

*Atadan kurgen ok conar, anadan kurgen ton pñşer. “Babasından gören ok yontar, anasından gören kürk biçer.” ok ≡ ton “kürk”

*Atman apakay cngntnnñ baxtına. “Atla karı yiğidin bahtına.” / *Colga şıksañ atındañ, toyg barsañ apakayıñdan tuñulursuñ. Yola çıkarsan atından, düğüne gidersen karından gönül çevirirsin.” at ≡ apakay “karı,eş”

*Awratnı arı saklar, penernñ carı. “Kadını arı saklar, peyniri deri.” awrat ≡ pener, arı ≡ carı

*Aylanşıklı bolsa da col iygn, kart bolsa da kız iygn “Dolambaçlı da olsa yol iyi, kart da olsa kız iyi.” col ≡ kız

*Ayrılganı ayu aşar, bölüngenni börü aşar. “Ayrılanı ayı yer, bölüneni kurt yer.” ayu ≡ börü

*Bahar kelse ot bürlennr, pürsat tüſſe xalk türleñnr. *Bahar gelse ot yeſerip çıkar, fursat düſſe halk deęiſir, baſ kaldırır.*” ot \equiv xalk

*Bala üſün bawga, curt üſün cawga. *Çocuk için bağlanmalı, yurt için (düſmanla) ſavaſmalı.*” bala \equiv curt

*Bala oyundan, tentek cıyından bıkmaz. *“Çocuk oyundan, hovarda toplantıdan bıkmaz.”* bala \equiv tentek

*Bala tıysañ caſtan, bike tıysañ baſtan. *Çocuğu (kötü iſlerden) erken yaſta men etmeli, karıyı erken vakitte.*” bala \equiv bike “karı, eſ”

*Balasız üy suvsuz tnrmenge uſar. *Çocuksuz ev susuz deęirmene benzer.*” bala \equiv suv, üy \equiv tnrmen

*Bastırıkız taxtanı cel alır, cel almasa el alır. *“Bastırılmayan (üzerine herhangi bir ağırlık konulmayan) tahtayı yel alır, yel almasa el alır.”* cel \equiv el

*Bay balası ay tñler, carlı balası may tñler. *“Zengin çocuğu (gökteki) ayı ister, fakir çocuğu yağ ister.”* ay \equiv may

*Baysız bike kızıra, bawsız yumak tıyıra *“Kocasız kadın geziniyor, bağsız yumak yuvarlanıyor.”* / *Bawsız yumaknı kûlde kur, baysız bikenn elde kur. *Bağsız yumağı kûlde gör, kocasız kadını elde (onda bunda) gör.*” baysız bike \equiv bawsız yumak

*Bawsız yumaknı kûlde kur, baysız bikenn elde kur. *“Bağsız yumağı kûlde gör, kocasız kadını elde (onda bunda) gör.”* kûl \equiv el

*Bekârınñ parasın el aſar, arkasın bit aſar. *“Bekârın parasını el yer, sırtını bit yer.”* para \equiv arka “sırt: dayanak”, el \equiv bit

*Borç ödemekmen col cürmekmen. *“Borç ödemekle, yol yürümekle (tükenir).”* borç \equiv col

*Camanga tiyme belası cugar, kazanga tiyme kûyesn cugar. *“Kötü kiſiye dokunma belası sürülür, kazana dokunma kurumu sürülür.”* caman \equiv kazan, bela \equiv kûye “is, kurum”

*Cartı araba col bızar, yarım molla din bızar. *“Kırık dökük araba yol bozar, yarım hoca din bozar.”* cartı araba \equiv yarım molla, col \equiv din

*Cngnt celln et söllü bolmalı. *“Yiğit yelli (atak), et kanlı sulu olmalı.”* cngnt \equiv et

*Delnnnñ sözü, knynznñ tozu pntmez. *“Delinin sözü, keęenin tozu bitmez.”* deln \equiv knynz, söz “yalan, palavra” \equiv toz

*Deln uslanmaz, temnr ıslanmaz. *“Deli uslanmaz, demir ıslanmaz.”* deln \equiv temnr

*Deñnz dalgasız, kız sevdasız bolmaz. *“Deniz dalgasız, kız sevdasız olmaz.”* deñnz \equiv kız, dalga \equiv sevda

*Doksansız torgay şırlamaz, toymay öksüz cırlamaz. “*Serçe, kasım ayını doksan gün geçmeden şaklamaz, öksüz doymadan şarkı söylemez.*” torgay ≡ öksüz

*Domuz ternsından post bolmaz, düşmandan dost bolmaz. “*Domuz derisinden post olmaz, düşmandan dost olmaz.*” domuz ≡ düşman, post ≡ dost

*Duvarını nem, ernn gam cıgar. “*Duvarı nem, eri gam yıkar.*” duvar ≡ er, nem ≡ gam

*El kuzumen kız alma, keşe kuzumen böz alma. “*El gözü ile kız alma, gece gözü ile bez alma.*” el ≡ keşe, kız ≡ böz

*Erte tungan col alır, erte üylengen döl alır. “*Erken kalkan yol alır, erken evlenen döl alır.*” col ≡ döl

*Et sasığın tuz cuvar, er sasığın mal cuvar. “*Et kokusunu tuz giderir, erkeğin kötü işini mal örter.*” et ≡ er, tuz ≡ mal

*İnsan sözünden, ugûz müyüzünden tutulur. “*İnsan sözünden, öküz boynuzundan tutulur.*” insan ≡ öküz, söz ≡ müyüz

*Kar cava dep kuwanma, ayazı bolur; keliñ aldım dep kuwanma, şayası bolur. “*Kar yağıyor diye sevinme, ayazı olur; gelin aldım diye sevinme kusuru, lekesi olur.*” kar ≡ keliñ, ayaz ≡ şaya

*Kayış tnlsen tasmala, kız tnlesen basmala. “*Kayış kesersen ince ve düz tasma yap, kız istersen arasını kısa kesmeden iste.*” kayış ≡ kız

*Keş kelgenge ya sogan ya süven. “*Geç gelen misafire ya soğan ya sopa.*” sogan ≡ süven “sopa”

*Kısırda uvuz, ernnşekte yüz bolmaz. “*Kısır inekte ovuz, haylazda yüz (utanma) olmaz.*” kısır(inek) ≡ ernnşek “haylaz”, uvuz “süt” ≡ yüz “çekinme”

*Kızı knm aytırmaz, kımızını knm nşmez. “*Kızı kim istemez, kımızı kim içmez.*” kız ≡ kımız

*Kızıñnı el üyünde catkızma, uluña şehir aşı tatkızma. “*Kızını el evinde yatırma, oğluna şehir aşı tattırma.*” el üyü ≡ şehir aşı

*Kıyevden ul, kûlden oba bolmaz. “*Damattan oğul, külden oba (ev)olmaz.*” kıyev ≡ kûl, ul ≡ oba

*Nadassız tarla namazsız mollağa uşar. “*Nadasa bırakılmayan tarla, namaz kılmayan hocaya benzer.*” nadassız tarla ≡ namazsız molla

*Şnngene şalar, Kûrt oynar. “*Çingene çalar, Kürt oynar.*” Şnngene ≡ Kürt

*Tarlañ tüz bolsun, apakayıñ kız bolsun. “*Tarlan düz olsun, karın kız olsun.*” tarla ≡ apakay, düz ≡ kız

*Tarlanıñ şayırı, kızınıñ şeberi. “*Tarlanın çayırı, kızın hünerlisi.*” tarla ≡ kız

*Tatsız aşka tuz katsın, akılsız başka söz katsın. “Tatsız aş tuz ne yapsın, akılsız başa söz ne yapsın?” tatsız aş ≡ akılsız baş, tuz ≡ söz

*Temnr tavunda, kız şagında. “Demir tavında, kız çagında.” temnr ≡ kız

*Tereknn kurt, knşnnn dert sakatlar. “Ağacı kurt, kişiyi dert sakatlar.” terek ≡ kişi, kurt ≡ dert

*Tnrmenşn unga tükâncı mayga carımız. “Değirmencide un, dükkancıda (bakkalda) yağ bol olmaz.” tnrmeni ≡ tükâncı, un ≡ may

*Tnşnn tnşke tiymese ettır, ayagiñ cerge tiymese attır. “Dişin dişe dokunmazsa (yediğın) ettir, ayağın yere dokunmazsa (bindiğın) attır.” et ≡ at

*Tuvgan aynı pntn kur, tuvgan kızını cettı kur. “Doğan ayı bitti bil, doğan kızı yetiştı bil.” ay ≡ kız

*Tüy şorbanın tokluğu cengemnnn dosluğu. “Darı çorbasının tokluğu (ne ise) yengemin dostluğu da odur.” tüy “darı” (şorba) ≡ cenge

*Urustan dost bolmaz, domuzdan post. “Rus’tan dost olmaz, domuzdan post.” Urus ≡ domuz, dost ≡ post.

*Yazda azıksız kışta tonsuz colga şıkma. “Yazın azıksız, kışın kürksüz yola çıkma.” azık ≡ ton

2.2 Zıtlık:

*Akşam bolsa kon, tañ atsa kuş. “Akşam olunca dur, sabah açılınca göç (yürü).” akşam ≠ tañ

*Anañ Tat, babañ Tat, ne kerek saga balaban at, mnn eşegnn corgalat. Anan Tat, baban Tat, neyine gerek sana büyük at, bin eşeğine rahvanlat.” / * Atlar tebnşnîr, arada eşek eznlır. Atlar tepişir, arada eşek ezilir.” at ≠ eşek

*Arpa tarlasından biday alınmaz. Arpa tarlasından buğday alınmaz.” arpa ≠ biday

*Bargan cernñde bal cala, turgan cernñde tuz cala. “Vardığın yerde bal yala, oturduğun yerde tuz yala.” bar- ≠ tur-, bal ≠ tuz

*Baylı arslanman kozu da eglennr. “Bağlı arslanla kuzu da eğlenir.” arslan ≠ kozu

*Caw kurseñ casan, kuy kurseñ kaşan. “Düşman görürsen mücehhez ol, köy görürösen sevin, neşelen.” caw ≠ kuy

*Caz carlınıñ, kış barlınıñ. “Yaz fakirin, kış varlıklının.” caz ≡ kış

*Eşkn bergen koy alır, eş bermegen ne alır? “Keçi veren koyun alır; hiç vermeyen ne alır?” eşkn ≠ koy

*Er bala baw alması, kız bala taw alması. “Erkek çocuk bahçe elması, kız çocuk dağ elması.” er bala ≠ kız bala, baw alması ≠ taw alması

*Et knrgen cerge dert knrmez. “Et giren yere dert girmez.” et ≠ dert

*Et kurmegenge cnger tansık. “*Et görmeyene ciğer nadirattan sayılır.*” et ≠ cnger

*Falan cerde altın bar; barsaň bakır da çok. “*Falan yerde altın var; varsan bakır bile bulamazsın.*” altın ≠ bakır

*Kûzelge toyulur, iygnge toyulmaz. “*Güzele doyulur, iyiye doyulmaz.*” (Gerçekte gerek Kırım Türklerinde, gerekse Türkiye Türklerinde “güzel”in ululandığı pekçok atasözü vardır. Ancak, yine de “iyi”ye ondan daha çok değer verilmiştir.) kûzel ≠ iygn

*Kiyevden ul, kûlden oba bolmaz. “*Damattan oğul, kûlden oba olmaz.*” kiyev ≠ ul, kûl ≠ oba

*Ul curt kuvnağı, kız el kuvnağı. “*Oğlan yurdun kıvancı, kız elin kıvancı.*” (Ülküsal da bununla ilgili olarak “İkel düşüncedir.” açıklamasını yapmıştır (1970, 92).) / * Ul okusa kadı, kız okusa cadı bolur. “*Oğlan okursa kadı, kız okursa cadı olur.*” ul ≠ kız, curt ≠ el

2.3 Seçilmiş öğeler:

Kavramlaştırılmada, eşdeğerlilik / benzerlik ve zıtlık süreçleri yanında “seçicilik” ve dikkat de önemlidir. Gerçekte “seçilmiş” öğelerde de nesnelere ve kişiler arasında kurulan ancak dile getirilmeyen eşdeğerlilik ve zıtlık ilişkileri söz konusudur:

*Ağaştan maşa olmaz. “*Odundan maşa olmaz.*”

*Altın cerge tüşmekmen kıymetten tüşmez. “*Altın yere düşmekle kıymetten düşmez.*”

*Arpa, kûrpe aş eken, altın kûmûş taş eken. “*Arpa bulgur aş imiş, altın gümüüş taş imiş.*”

*Ataň altmışka kelgende alda, sulda, kuñülün al. “*Baban altmışına geldikte oyala, okşa, gönlünü al.*”

*Atay balası altmışta akıl-balık bolur. “*Babamın (şımarık) çocuğu altmışında akıl- baliğ olur.*”

*Balnı parmak tasvnr. “*Balı parmak eksildir.*”

*Berme koluñdakın elge, urarsın başın cerge. “*Verme elindeki ele, vurursun başını yere.*”

*Cantayıp knrer üyüm, catıp aşar aşım bolsun. “*Eğilip girecek evim, yalayıp yutacak aşım olsun.*” (M. Ülküsal, buradaki “bir lokma bir hırka” zihniyetini “tembellik ve miskinlik” olarak değerlendiriyor (Ülküsal: 1970, 38). Ancak, biz bunun “kanaat” düşüncesi olduğunu düşünüyoruz.)

*Cerinden ayrılgan yedn catka xor bolur. “*Yerinden ayrılan yedi kat yabancıya hor olur.*” (Hareket etmeye övgünün tersi.)

*Cılanın başı knşkene ekende eznlr. “*Yılanın başı küçükken ezilir.*”

*Coldaki bal nşer, üydeki zehir nşer. “Yoldaki bal içer, evdeki zehir içer.”

*Cürgen ayakta cörmew nlnşir. “Yürüyen ayağa kısmet, bereket ilişir.” (hareketli olmanın, yürümenin, yola çıkmanın övüldüğü pekçok atasözü var: *Baylı arslanman kozu da eglennr. “Bağlı arslanla kuzu da eğlenir.” *Kıbırdagan kır atlar. “Kıbırdayan (hareket eden) kır atlar (güçlükleri yener).” gibi)

*Ebnn tapkan et aşar. “Kolayını bulan et yer.”

*Erkek tananın başı balaban. “Erkek dananın başı büyük.” (M. Ülküsal, “Türklerde patriyarkal (pederşahi) aile sistemi olup geldiği için erkeklere çok mevki verilir ve itibar edilir. Bunu anlatmak için dananın bile erkeği makbuldür, anlamına söylenmiştir.” diyerek (Ülküsal: 1970, 48) bizim bu konudaki görüşümüzü desteklemektedir. Aynı derlemede yer alan “Erkek tıştan apaykay îştan üy yasayım demelî” “Erkek dışarıda çalışıp kadın içerde tutumlu olup aile ocağını mutlu kılalım demeli.” atasözü de kadına Türk toplumunda biçilen rolü özetlemektedir. Yine “Ul okusa kadı, kız okusa cadı bolur.” “Oğlan okursa kadı, kız okursa cadı olur.” atasözü de benzer bir görüşü içermektedir. Bu görüşün Türklerde ne zamandan beri var olduğunu belirleyebilmek için, en eski dönemlerden kalma dilsel üretimele, özellikle de atasözü ve deyim gibi kalıp anlatımların incelenmesine gereksinim var.)

*Garnpke bernlgen selam altın cernn tutar. “Garibe verilen selam altın yerini tutar.”

*Hareket bolgan cerde bereket bolur. “Hareket olan yerde bereket olur.” (Aynı mentalite Türkiye Türklerinde de var: “Nerde hareket, orda bereket.”)

*İkbalnñde bolsa iynp kelnr. “Kısmetinde varsa sızarak gelir.” (Nasip-kısmet düşüncesi Türkiye Türkleri için de son derece önemlidir: “Kısmet ise gelir Hint’ten Yemen’den, kısmet değilse ne gelir elden?”)

*Kadın bilegen curt karan bolur. “Kadının hakim olduğu yurt (ev) karanlık (bahtsız) olur.”

*Kadının şaşı uzun, aklı kısa. “Kadının aklı uzun, saçı kısa.”

*Kork abnrlnnnñ beşnnden ugûznü ayırır eşnnden. “Kork nisan ayının beşinden, öküzü ayırır eşinden.”

*Mart kapıdan baktırır, kazma kürek caktırır. “Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.”

*Oturganın ebn çok, çarlıkka sebn çok. “Oturan, çalışmayan, hareket etmeyen başarısız olur; (böyle kişilerin) fakir olmasına da bir engel bulunmaz.”

*Uksuzuñ ayavcusu kup bolur, yardımcısı az bolur. “Öksüzün acıyanı çok, yardımcısı az olur.” (“Öksüz (çocuk)”, Türkiye Türkçesi ve Kırım Türkçesi atasözlerinde çok işlenen bir konudur. Bununla ilgili pekçok atasözü bulunmaktadır.)

*Utmegnne may cagıldı. “*Ekmeğine yağ sürüldü.*” (“Yağ” Türkiye Türkçesi atasözlerinde de değer verilen bir nesne.)

*Suv nşkenge cılan da tiyemez. “*Su içene yılan bile dokunmaz.*” (“Yılan” Türkiye Türkçesi atasözlerinde de tehlikeli, uzak durulması gereken bir varlık.)

*Taş astında bolmasın, taw artında bolsun. “*Taş altında olmasın, dağ arkasında olsun.*”

*Tüyediy boyuñ bolgaşı tüymediy aklıñ bolgaydı. “*Deve kadar boyun olacağına, düğme kadar aklın olaydı.*”

*Urusman dos bolsan baltan katıñda bolsun. “*Rus’la dost olursan baltan yanında olsun.*”

*Ürmesn bnlmegen it, sürüğe kaşkır ketnrnr. “*Ürmesini bilmeyen it, sürüye kurt getirir.*”

2.4 Profiller:

Atasözlerini bu kavramlaştırma süreçleri bakımından inceledikten sonra, 11 anlam alanı (= İng. *semantic domain*) belirledik. Bunlar, “güç(lülük)”, “yarar”, “uzaklık / ulaşılmazlık”, “değer(lilik) / önem”, “değersizlik / önemsizlik”, “güvensizlik / tehlike / zarar verme”, “bilinçsizlik / beceriksizlik”, zorluk”, “savunmasızlık / dirençsizlik”, “umut” ve “ürün / sonuç” anlam alanlarıdır. Hangi “nesnelerin” veya hangi “kimselerin”, kısaca hangi anlamsal öğelerin (= İng. *semantic profile*)* yerleştirildiğini aşağıdaki tablolarla örnekleyebiliriz. Doğaldır ki, gerek Kırım gerekse Türkiye Türkçesi atasözleri için elde edilen bulgular sınırlı bir malzemenin ürünüdür. Ayrıca bizim varlığını saptayamadığımız ancak gerçekte her iki lehçenin atasözlerinde de var olan başka profillerin bulunabileceğini de belirtmek gerekir. Tablolarda tespit edemediğimiz profillerle ilgili olarak “*Belirlenemedi.*” notunu kullandık:

* Bu terim için uygun bir karşılık bulamadık. Bu bakımdan çalışma boyunca “profil” terimini kullandık.

		anlam alanı	
		GÜÇ(LÜLÜK)	
		Kırım Tat. Atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•adam•civan •cngnt •deln •er •knşn	•ağa •bey •dede •deli •er •insan
	hayvanlar	•arı •arşlan •at •ugûz	•arşlan •at •horoz
	bitkiler / çiçekler	•terek	•ağaç
	Araç-gereçler	Belirlenemedi.	•çivi
	yiyecekler / içecekler	Belirlenemedi.	•et
	şehirler / ülkeler / mekanlar	Belirlenemedi.	•dağ •kale
	fıiller	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	madenler	•temnr	•altın •demir
	Diğer	•deri •duvar	•deri •duvar •taş

Tablo 1: "güç" anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		YARAR	
		Kırım Tat. Atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•âlim •apakay •karı •kız •molla	•kadın •karı •kız
	hayvanlar	•at	•at •öküz
	bitkiler / çiçekler	•terek	Belirlenemedi.
	Araç-gereçler	•böz •araba •kayış•maşa	•bez •maşa
	yiyecekler / içecekler	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	şehirler / ülkeler / mekanlar	•tarla	•tarla •bağ
	fıiller	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	madenler	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	diğer	•yol	

Tablo 2: "yarar" anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		UZAKLIK / ULAŞILMAZLIK	
		Kırım Tat. atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	hayvanlar	Belirlenemedi.	•anka
	bitkiler / çiçekler	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	Araç-gereçler	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	yiyecekler/içecekler	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	şehirler / ülkeler / mekanlar	Belirlenemedi.	•Antalya •Antakya •Bağdat •Hint •Kâbe •Selanik •Şam •Urum •Yemen
	madenler	Belirlenemedi.	Belirlenemedi.
	diğer	•ay	•gök

Tablo 3: “uzaklık / ulaşılmazlık” anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		DEĞER(LİLİK) / ÖNEM	
		Kırım Tat. Atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•asil •bala •cngnt •dost •er •er balası •erkek •iygn (güzel’e oranla) •kız •ul •yar	•ağa •baba •bey •dede •koca •iyi (güzel’e oranla) •hakim •hekim •kaptan •usta •vezir
	hayvanlar	•at •koy	•at •arслан •kaz (tavuk’a oranla) •keklik
	bitkiler/çiçekler	•baw alması •biday	•ağaç •buğday •elma •gül •kavun •pamuk •yaprak
	araç-gereçler	•Kemah (kumaşı) •kürk •mal •ok •para •post •ton “kürk”	•akçe •don “elbise” •kalaylı kap •Kemha (kumaşı) •Musul (kumaşı) •oklava •sabun •samur kürk
	yiyecekler / içecekler	•aş •azık •bal •et •tuz •un •uvuz •kimiz •may •suv	•aş •azık •baklava •bal •börek •kadayıf •kaymak •pekmez •süt •şeker •yağ •yağlı pilav
	şehirler/ülkeler /mekanlar	•cirt •üy •kuy •oba •tırmen	•cennet •dağ •han
	fiiller	•bar- •hareket (et-) •kıbırda-	•hareket (et-) •yürü-
	madenler	•altın •kümüş •temnr	•altın •mermer
diğer	•akıl •ar •arka •ay •boy •caz •col •din •yüz “çekinme” •knynm •söz “nasihat” •tat •tañ	•akıl •baş •göz •misk •öğüt •tan •sabah	

Tablo 4: “değer(lilik) / önem” anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		DEĞERSİZLİK / ÖNEMSİZLİK	
		Kırım Tat. atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•cenge •deln •ernnşek •kız •kız balası •kiyev •kûrpe	•besleme •güzel (iyi'ye oranla) •halayık •ırgat •kaynana •uşak •zügürt
	hayvanlar	•kısır (inek) •eşkn •tüye	•at (arслан'a oranla) •deve •eşek •it •karga •karınca •keçi •kurbağa •serçe •sinek •tavuk (kaz'a oranla)
	bitkiler / çiçekler	•arpa •sogan •taw alması	•arpa •çam •çalı •incir •patlıcan •darı •soğan •yosun
	araç-gereçler	•knynz	•aba •boru •çarık •çul •kepçe •kepenek •mandal •orak •pul •zurna
	yiyecekler/içecekler	•cngr •tuz	•ayran •ciğer •darı unu •dut kurusu •kavurga •sirke •şalgam
	şehirler / ülkeler / mekanlar	•cer	•tepe
	fiiller	•(yurdundan)ayrıl- •tur-	•yat-
	madenler	•bakır	<i>Belirlenemedi.</i>
	diğer	•kül •toz •tüy •(boş, yalan) söz	•akşam •ayak •bağırsak •diken •geri •kar (suyu) •katran •kaya •laf •saman •tırmak •zift

Tablo 5: "değersizlik / önemsizlik" anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		GÜVENSİZLİK / TEHLİKE / ZARAR VERME	
		Kırım Tat. atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•aş •caman •caw •düşman •el •kadın •kelnñ •kız •kûzel •tongan •Urus	•aç •el •eloğlu
	hayvanlar	•ayu •bit •börü •cılan •domuz •it •kaşkırt •kurt	•ayı •çıyan •elti •karga •kurt • maymun •sel •tilki •yel •yılan •yosun
	bitkiler / çiçekler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	Araç-gereçler	•kazan	<i>Belirlenemedi.</i>
	yiyecekler/içecekler	•şehir aşısı	<i>Belirlenemedi.</i>
	şehirler / ülkeler / mekanlar	•deñnz •el üyü	•deniz
	diğer	•abnrln •akşam •ay •cel •kar •keşe •kûye •kül •mart	•akarsu •akşam •gönül •kar •kırağı •köpük •mart •yağmur

Tablo 6: "güvensizlik / tehlike / zarar verme" anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		ZORLUK	
		Kırım Tat. Atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	hayvanlar	<i>Belirlenemedi.</i>	•kurt •kurt(çuk)
	bitkiler / çiçekler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	Araç- gereçler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	yiyecekler / içecekler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	şehirler / ülkeler / mekanlar	•taw	•dağ
	madenler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	diğer	•ayaz •borç •col •dalga •dert • kış •sevda •şaya	•ağustos •ateş •borç •dalga •firtına •gece •iş •kar •kış •nem •ramazan •yol •zemheri

Tablo 7: “zorluk” anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		BİLİNÇSİZLİK / BECERİKSİZLİK	
		Kırım Tat. Atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•awrat •bala •baysız bike •bekâr •bike •deln •kadın •Tat •Kürt •Şnngene •tentek	•abdal •ahmak •avrat •bekar •Çingene •çoban •çocuk •derviş •dilenci •ergen •fakir •garip •gavur •kadın •kasap •Kürt •öksüz •Türk
	hayvanlar	•kozu •torgay	•balık •deve •katır

Tablo 8: “bilinçsizlik / beceriksizlik” anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		SAVUNMASIZLIK / DİRENÇSİZLİK	
		Kırım Tat. Atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•awrat •bala •bike •garip •öksüz •kadın	•avrat •çocuk •öksüz •üvey (çocuk)
	hayvanlar	•eşek •kozu •torgay	•eşek •tavuk
	bitkiler / çiçekler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	Araç- gereçler	•bawsız yumak •yumak	<i>Belirlenemedi.</i>
	yiyecekler / içecekler	•pener	•peynir
	şehirler / ülkeler / mekanlar	<i>Belirlenemedi.</i>	•köy
	madenler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	diğer	•altmış (çaş)	•sürü •yetmiş (yaş)

Tablo 9: “savunmasızlık/ dirençsizlik” anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		UMUT	
		Kırım Tat. Atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•xalk •ul	•oğul •evlat •Hızır
	hayvanlar	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	bitkiler / çiçekler	•ot	•ot
	yiyecekler / içecekler	•aş	•ekmek •lokma
	şehirler / ülkeler / mekanlar	•üy •curt •oba	•ev •vatan •yurt
	madenler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	diğer	•ikbal	•muska •gündüz •nisan (ay) •yaz (“bahar” anlamında) •sabah •yarın

Tablo 10: “umut” anlam alanı ve profilleri

		anlam alanı	
		ÜRÜN / SONUÇ	
		Kırım Tat. Atasözlerinde	Türkiye Türk. Atasözlerinde
P R O F İ L L E R	kimseler	•ul	•oğul •evlat •çocuk
	hayvanlar	<i>Belirlenemedi.</i>	•oğlak
	bitkiler / çiçekler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	araç-gereçler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	yiyecekler / içecekler	•cemiş	•meyve
	şehirliler / ülkeler / mekanlar	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	madenler	<i>Belirlenemedi.</i>	<i>Belirlenemedi.</i>
	diğer	•amel •döl •müyüz •söz	•duman •dil •söz

Tablo 11: “ürün / sonuç” anlam alanı ve profilleri

3. Bulgular ve Sonuç:

Tablo 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ve 11’de görüldüğü gibi anlam alanlarının oluşumunda kullanılan profiller büyük oranda Kırım Tatarları ile Türkiye Türkleri arasında benzerlik göstermektedir. Bu durum, yerleşim alanlarındaki belirli uzaklıkların algılamada büyük farklar yaratmadığını gösterdiği gibi, daha eskicil ortak geçmişin izlerinin çok uzak geleceklere de taşınabildiğinin kanıtıdır. Belirlediğimiz 11 anlam alanının oluşumunda etkili olan profiller (nesnelere ve kimselere) her iki toplumun günlük yaşamını çevreleyen varlıklardır. Ancak dikkat edilirse, bu nesnelere ve kimselerin bir bölümü, bugünün toplum düzeninde artık var olmayan, işlerliği ve işlevi kalmamış nesnelere ve kimselerdir. Günlük yaşamda kullanılan nesnelere değişse bile atasözleri gibi kalıp anlatımlardaki nesnelere dünyası çok kolay değişmez. Böylelikle atasözleri, geçmişi geleceğe bağlayan en önemli köprülerden biri olmaya devam etmektedir.

Dikkat edilirse, çağımızın etkin nesnelere ve kimselerinin (televizyon, bilgisayar, cep telefonu; Amerikalı, Alman vb.) bu atasözlerinde profil olarak yer almadıkları görülür. Doğal olarak bunun pek çok toplumbilimsel nedeni vardır. Ancak sözlü edebiyat tarihi bakımından öne sürülecek neden basittir: Çünkü atasözleri uzun yüzyılların veya belki binyılların birikimiyle oluşurlar ve bir nesnenin veya kimsenin atasözlerinde bir profil olarak yer alabilmesi için bu denli uzun bir süre geçmelidir. Başka bir deyişle, örneğin bir nesnenin toplumsal algılamada belirleyici bir işlev yüklenmesi için, o nesnenin toplum tarafından

içselleştirilmesi gerekir. Günümüzün hızlı yaşam biçiminde, nesnelerin içselleştirilmeye fırsat bulamadan değişmeleri ve tüketilmeleri de bunda etkili olabilir.

Atasözlerinden bir kez daha anlaşılıyor ki, anlam alanlarının oluşumunda etkili olan profiller görece ve değişkendir. Bu görecelik ve değişkenlik, en belirgin biçimde “değer” anlam alanının oluşumunda gözlemlenebiliyor. Çünkü “değerli” anlamının oluşumunda etkili olan bir profil, başka bir profile oranla değersizleşiyor. Örneğin “at”, atasözlerinde genel olarak önemsenen, değer verilen, güçlü, yararlı bir hayvan iken, “arслан”a oranla değersizleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında, nesnelere ve kimselere, duruma göre sınıflandırılmıştır. Ancak Türk toplumunda her halde ve her dönemde “değerli” ve “önemli” bulunan “ana”, “yurt” gibi profiller de vardır.

Kaynaklar:

AKSOY, Ömer Asım. (1989). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*. 5. baskı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ÖZEZEN, Muna Yüceol. (2005). “Türkiye Türkçesi atasözlerindeki değişkenlerin eşdeğerliliği”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 14, S. 12. Adana, ss. 403- 415.

TDTEA. (1999). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. C. 13. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ÜLKÜSAL, Müstecib. (1970). *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.